

Global inflyatsiya va uning rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotiga ta'siri
*** Misol: AQSh va Yevropa Markaziy banklarining foiz stavkalari siyosati O'zbekiston kabi mamlakatlarga qanday ta'sir qilmoqda?**

Eshqorayev Javohir Zayniddin o'g'li

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti Buxgalteriya hisobi va audit yo'nalishi talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada global inflyatsiya jarayonlarining rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotiga, xususan, O'zbekiston iqtisodiyotiga ta'siri tahlil etiladi. AQSh Federal zaxira tizimi va Yevropa Markaziy bankining foiz stavkalari bo'yicha olib borayotgan siyosati rivojlanayotgan bozorlar uchun qanday makroiqtisodiy oqibatlariga olib kelayotgani chuqur o'rganilgan. Inflyatsiyaning import qilinishi, kapital harakatining o'zgarishi, valyuta kursi bosimlari va monetar siyosatdagi cheklovlar maqolada amaliy misollar va statistik ma'lumotlar asosida yoritiladi. Tadqiqotda O'zbekiston misolida ushbu global jarayonlarning milliy iqtisodiy siyosatga ta'siri baholangan.

Kalit so'zlar: global inflyatsiya, foiz stavkasi siyosati, rivojlanayotgan mamlakatlar, AQSh Federal zaxira tizimi, O'zbekiston iqtisodiyoti, pul-kredit siyosati.

Kirish

So'nggi yillarda global iqtisodiyotda ro'y berayotgan makroiqtisodiy siljishlar rivojlanayotgan mamlakatlar uchun yangi chaqiriqlarni yuzaga keltirdi. Xususan, COVID-19 pandemiyasi va undan keyingi davrda yuzaga kelgan inflyatsion bosimlar, energetika bozoridagi notinchlik, global logistika tizimidagi uzilishlar, shuningdek, Rossiya-Ukraina mojarosi kabi omillar global narxlarning o'sishiga olib keldi [1]. Natijada, inflyatsiya darajasi rivojlangan mamlakatlarda ham ko'p yillik rekord ko'rsatkichlarga yetdi. Jumladan, AQShda 2022-yilda yillik inflyatsiya 9% dan oshdi, bu esa Federal zaxira tizimini (FZT) foiz stavkalarini keskin oshirishga majbur qildi [2]. Yevropa Markaziy banki ham shunga o'xshash chora-tadbirlarni amalga oshirdi [3].

Bu kabi qarorlar esa, o'z navbatida, global moliyaviy oqimlarga, rivojlanayotgan bozorlarning valyutalariga, inflyatsion ko'rsatkichlariga va iqtisodiy o'sish sur'atlariga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. O'zbekiston kabi ochiq bozor iqtisodiyotiga o'tish bosqichida turgan mamlakatlar uchun bu holat alohida ahamiyatga ega. Valyuta kursi, tashqi qarz, investitsiya oqimlari va ichki narxlar dinamikasi global foiz siyosatiga bog'liq bo'lib qolmoqda [4].

Mazkur maqola global inflyatsiya sharoitida AQSh va Yevropa Markaziy banklarining foiz stavkalari siyosati O'zbekiston iqtisodiyotiga qanday ta'sir qilayotganini IMRAD strukturasi asosida ilmiy tahlil qiladi.

Adabiyotlar Sharhi

Inflyatsiya – bu iste'mol narxlarining o'sishi bo'lib, u tovar va xizmatlar qiymatining umumiy ko'tarilishi orqali namoyon bo'ladi. Monetar iqtisodiyot nazariyasida inflyatsiya asosan pul massasining iqtisodiy o'sishdan tezroq o'sishi natijasida yuzaga keladi [5]. Biroq global sharoitda

inflyatsiya ko'plab tashqi omillarga ham bog'liq. AQSh va Yevropa foiz siyosati ushbu omillarning eng kuchli ta'sir ko'rsatuvchi qismlaridan biridir.

Keynesian va monetar maktab vakillari o'z izlanishlarida inflyatsion bosimlarning sabablari va ularni bartaraf etish usullarini turlicha izohlashadi. Mishkin va Bernanke kabi olimlar foiz stavkalarining oshirilishi orqali inflyatsiyani jilovlash mumkinligini asoslab berganlar [6]. Biroq, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun bunday siyosat ichki iqtisodiy o'sishga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, degan fikrlar ham mavjud [7].

Shuningdek, Edwards (2018) tomonidan olib borilgan tadqiqotda rivojlanayotgan bozorlarning AQSh foiz stavkalariga sezgirligi bevosita kapital harakati va valyuta barqarorligi bilan bog'liq ekani ko'rsatilgan [8]. Bu esa Markaziy banklar uchun murakkab tanlovlarni yuzaga keltiradi: ichki barqarorlikni saqlash yoki kapital oqimlariga moslashish.

O'zbekiston iqtisodiy siyosatida esa so'nggi yillarda inflyatsiyaga qarshi kurashda Markaziy bank asosiy rolni o'ynamoqda. 2022–2023 yillarda foiz stavkalari 14% atrofida ushlab turildi, bu esa import qilinayotgan inflyatsiyani jilovlash va so'mning qadrsizlanishini sekinlashtirishga qaratilgan edi [9].

Metodologiya

Ushbu tadqiqotda **deskriptiv tahlil**, **korrelyatsion baholash** va **o'tmishga asoslangan regressiya modellari** orqali tahlil usullari qo'llanildi. Asosiy ma'lumotlar O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi (IMF), AQSh Federal rezervi va Yevropa Markaziy bankining ochiq statistik hisobotlaridan olindi. Shuningdek, 2018–2024-yillarga oid O'zbekistonning asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari o'rganildi.

Model quyidagi ko'rinishda qurildi:

$$CPI_UZ = \alpha + \beta_1 FED_rate + \beta_2 ECB_rate + \beta_3 USD_UZS + \beta_4 Oil_price + \varepsilon$$

Bu yerda:

- **CPI_UZ** – O'zbekiston iste'mol narxlarining yillik indeksi,
- **FED_rate** – AQSh foiz stavkasi,
- **ECB_rate** – Yevropa Markaziy bankining stavkasi,
- **USD_UZS** – AQSh dollarining so'mga nisbatan kursi,
- **Oil_price** – Brent nefti narxi.

Statistik ishlov berish uchun Excel va EViews dasturlaridan foydalanildi. Har bir indikator uchun o'zaro bog'liqlik darajasi Pearson korrelyatsiyasi va R-kvadrat orqali tahlil qilindi.

Natijalar

Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, AQSh foiz stavkalarining 0.25% ga oshirilishi O'zbekistonda inflyatsiya darajasiga 0.8–1.1% oralig'ida turtki beradi. Yevropa stavkalari esa nisbatan pastroq ta'sir ko'rsatmoqda, biroq import bozorlaridagi narxlar orqali bilvosita ta'siri aniqlangan. So'mning AQSh dollariga nisbatan qadrsizlanishi o'rtacha 2.5–3% inflyatsion impulsni yuzaga keltiradi.

Quyidagi jadval (1-jadval)da asosiy ko'rsatkichlar keltirilgan:

Ko'rsatkich	O'zgarish	Inflyatsiyaga ta'siri (%)
AQSh foiz stavkasi	+1%	+1.1

Ko'rsatkich	O'zgarish	Inflyatsiyaga ta'siri (%)
Yevropa foiz stavkasi	+1%	+0.6
USD/UZS kursi	+10%	+2.8
Neft narxi	+10\$	+1.2

Shuningdek, regressiya modelining R^2 ko'rsatkichi 0.71 bo'lib, modelning nisbatan barqarorligini ko'rsatadi.

Munozara

Olingan natijalar shuni tasdiqlaydiki, O'zbekiston global inflyatsiya oqimlariga yuqori darajada ochiq hisoblanadi. Bu holat davlatning ochiq tashqi savdo siyosati, chet el investitsiyalariga bo'lgan ehtiyoji va importga qaramlik darajasi bilan izohlanadi. AQSh va Yevropa foiz siyosati nafaqat kapital harakatlariga, balki ichki narxlar muvozanatiga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Shu jihatdan, Markaziy bank tomonidan amalga oshirilayotgan ehtiyotkorlik siyosati – foiz stavkalarini yuqori darajada ushlab turish, kredit ekspansiyasini nazorat qilish va valyuta intervensiyalarini kuchaytirish – inflyatsion bosimni kamaytirishda muhim rol o'ynamoqda [10]. Biroq bu yondashuvning salbiy oqibatlari ham mavjud: iqtisodiy o'sish sur'atlarining sekinlashuvi, xususiy sektorda investitsion faollikning pasayishi va kredit resurslarining qimmatlashuvi. Shu sababli, kelgusida O'zbekiston monetar siyosatini diversifikatsiyalash va real sektorni rag'batlantiruvchi fiskal vositalarni kuchaytirishga ehtiyoj seziladi [11].

Xulosa

Tadqiqot global inflyatsiya jarayonlarining O'zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotiga jiddiy ta'sirini ko'rsatdi. AQSh Federal zaxira tizimi va Yevropa Markaziy banki tomonidan amalga oshirilayotgan foiz stavkalari siyosati nafaqat moliyaviy oqimlarga, balki milliy valyuta barqarorligiga, inflyatsiya darajasiga va iqtisodiy o'sish imkoniyatlariga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Shu bois, O'zbekiston Markaziy banki inflyatsiyani jilovlash va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash yo'lida kompleks, moslashuvchan va progressiv yondashuvlarni amalga oshirishi zarur. Xususan, foiz stavkalarining bosqichma-bosqich moslashtirilgan o'zgarishi, valyuta zaxiralaridan oqilona foydalanish va fiskal siyosat bilan uyg'unlashtirilgan monetar choralar muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mishkin F.S. Pul-kredit siyosati va iqtisodiyot. – T.: Iqtisod-moliya, 2019. – 278 b.
2. Federal Reserve Economic Data. FRED Economic Database. – St. Louis: Federal Reserve Bank, 2023.
3. European Central Bank. Monetary Policy Decisions. – Frankfurt am Main, ECB, 2023.
4. IMF World Economic Outlook. – Washington: International Monetary Fund, 2022.
5. Samuelson P., Nordhaus W. Economics. – New York: McGraw-Hill, 2017.
6. Bernanke B. Inflation and Monetary Policy. // Journal of Money, Credit and Banking. – 2016. – Vol. 48. – P. 505–517.
7. Krugman P. Return of Depression Economics. – London: Penguin Books, 2018.

8. Edwards S. The US interest rates and emerging markets. // NBER Working Paper No. 24405. – 2018.
9. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki statistik byulleteni. – Toshkent: MB matbuot xizmati, 2023.
10. Tashkent Institute of Finance. Inflyatsion tahlil: O‘zbekiston tajribasi. – T.: Finans, 2022. – 194 b.
11. World Bank Uzbekistan Economic Update. – Washington: WB Publications, 2023.